

بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در سطح محله

علی ربانی خوراسگانی (استادیار جامعه‌شناسی دین دانشگاه اصفهان، نویسنده مسؤل)

غلامرضا صدیق اورعی (مربی جامعه‌شناسی نظری دانشگاه فردوسی مشهد)

مهدی خنده رو (کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی شهری دانشگاه اصفهان)

Mahdi.khandehru@gmail.com

چکیده

در این مقاله سعی گردیده است، تا ضمن بیان اهمیت مفهوم سرمایه اجتماعی مهم‌ترین شاخص‌های سنجش سرمایه اجتماعی در سطح محله معرفی و اندازه‌گیری شوند. شاخص‌های پیوند همسایگی، اعتماد در سطح محله، مشارکت در امور محله، کنترل اجتماعی غیر رسمی و احساس تعلق به محله مهم‌ترین شاخص‌ها در نظر گرفته شدند. هدف اصلی تحقیق حاضر شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در سطح محله می‌باشد. میزان همگونی (در درآمد، تحصیلات و بعد خانوار) در محله، ثبات مسکونی، شرکت در مراسم مذهبی محله و ویژگی‌های بافت محله به عنوان عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در این سطح انتخاب گردید.

روش تحقیق مطالعه حاضر از نوع پیمایشی بوده، داده‌های این پژوهش با استفاده از پرسش‌نامه و به روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای به دست آمده است. جامعه آماری ساکنان محله‌های منطقه ۹ مشهد بودند که تعداد ۳۸۱ نفر در ۸ محله انتخاب گردیدند.

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که میانگین سرمایه اجتماعی افراد در سطح محله در یک طیف ۵ قسمتی ۲/۹۹ است. همچنین از بین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی شرکت در مراسم مذهبی در محله بالاترین تأثیر را دارد، وجود رابطه بین سرمایه اجتماعی با ثبات مسکونی و ویژگی‌های محل زندگی افراد نیز تأیید شد. بین همگونی افراد در محله و سرمایه اجتماعی رابطه مثبت وجود داشت اما به لحاظ آماری معنادار نیست.

کلیدواژه‌ها: اجتماعات محلی^۱، سرمایه اجتماعی^۲، ناهمگونی^۳، توسعه محله ای^۴، ویژگی بافت^۵.

مقدمه

تا چند دهه پیش در اغلب شهرها، محله‌ها از اعتبار و نقش و جایگاه ویژه‌ای در نظام روابط و تعاملات اجتماعی برخوردار بودند و اکثر ساکنان نیازهای خود را در محله تأمین می‌کردند. روابط چهره به چهره، احساس تعلق، روابط اجتماعی و... از ویژگی خاص این محلات بود که اکنون از آن به عنوان سرمایه اجتماعی یاد می‌شود. اما در چند دهه اخیر با توجه به پدیده جهانی شدن و عصر ارتباطات جهانی ما شاهد کاهش روابط در این سطح می‌باشیم.

پیامدهای منفی جهانی شدن و ناکامی برنامه‌های نوسازی موجب پیدایش بازسازی زندگی اجتماعی مبتنی بر هویت محله‌ای شده است. این هویت تلاش دارد تا در مقابل نیروهای مخرب بیرونی به ویژه ناکارآمدی دولت‌ها در تأمین خدمات اجتماعی، سرپناهی برای افراد فراهم آورد (جاجرمی، ۱۳۸۳: ۸۹).

توسعه محله‌ای بیانگر فرآیندی است که بر اساس آن سرمایه‌ای که اجتماع به صورت بالقوه قادر به جمع‌آوری و استفاده از آن‌ها است، افزایش می‌یابد تا به کمک آن‌ها کیفیت زندگی مردم خویش را بهبود بخشد. در جریان این فرآیند اشکال جدیدی از سازمان اجتماعی و کنش جمعی پدیدار می‌شود تا به ترمیم و اصلاح نابرابری‌های موجود در زمینه توزیع قدرت و منابع بپردازد. لذا می‌توان گفت که توسعه محله‌ای شامل کلیه مسائل مرتبط با مسکن، توسعه اقتصادی، مشارکت شهروندان، رفاه اجتماعی، احساس امنیت، ارتقای سواد و مسایل زیست محیطی می‌باشد که بین تمام این عناصر نیز رابطه متقابل وجود دارد (شارع پور، ۱۳۸۳: ۲۸۹).

۱. Community

۲. Social capital

۳. Heterogeneity

۴. Community development

۵. Context character

الگوها و ابتکارهای توسعه شهری می‌باید توانایی شهروندان را در جهت اهداف، کنترل جامعه و اشخاص، سودمندی سیاسی، کیفیت زندگی بهبود یافته جامعه و عدالت اجتماعی ارتقاء دهد. اما این نوآوری‌ها بستر و ظرفیت لازم را برای دستیابی به اهداف مورد نظر ایجاد نکرده و در توسعه قابلیت‌های استفاده نشده جوامع محلی موفقیتی کسب نکرده‌اند. تحقیقات انجام شده در خصوص روند توسعه اجتماعی - فضایی شهرهای معاصر ایران حاکی از این است که عدم توجه بایسته به مسائل محله‌ای و جوامع محلی معضلات عدیده‌ای را در شهرها به دنبال داشته و سبب ایجاد مانع برای توسعه عمومی کشور شده است (پیربابایی، ۱۳۸۳: ۶۱). از هم گسیختگی روابط اجتماعی در شهر، شهرنشینی، کاهش همکاری و تعاون، ضعف در حمایت‌های اجتماعی جامعه محله‌ای در برنامه‌های عمران شهری، رکود و ضعف در امنیت اجتماعی و رسیدگی به امور انتظامی و حفاظت و امنیت و خلاصه عدم مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی، در بسیاری از شهرهای ایران، به ویژه کلان شهرها موجب اتلاف سرمایه‌های مادی و معنوی و تشدید مشکلات و ناهنجاری‌های شهری گردیده است (شماعی، ۱۳۸۳: ۱۱۸).

سرمایه اجتماعی را می‌توان یکی از مشخصه‌های عمده «توسعه محلی» تلقی کرد. امروزه در مباحث نظری، میزان و نحوه تعاملات اجتماعی کنش‌گران، سرمایه اجتماعی به شمار می‌آید و یکی از مهم‌ترین موضوعات مورد بررسی جامعه‌شناسان است. در دنیای مدرن زندگی شهری با کاهش روابط اجتماعی همراه بوده است به نحوی که شبکه ارتباطی افراد نسبت به دوره‌های پیشین زندگی اجتماعی فرسوده‌تر به نظر می‌رسد. این مسئله موجب گسترش انزوای اجتماعی در سطح محله‌ها شده است. شهرنشینان امروز، هم چون گذشتگان خود با خویشاوندان، همسایگان، همکاران و دوستان خود روابط صمیمانه و نزدیک ندارند، به عبارتی کمیت و صلابت، کیفیت روابط اجتماعی تنزل شدیدی یافته است. بنابراین کاهش روابط اجتماعی افراد و پیامدهای آن به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده است. سرمایه اجتماعی مانند منبعی، ریشه در ساختار اجتماعی دارد (ملاحسنی، ۱۳۸۳: ۳۲۸). برای توسعه اجتماعات محلی می‌بایست ظرفیت‌سازی نمود و مهم‌ترین ابزار دستیابی به آن سرمایه اجتماعی می‌باشد.

سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعات محلی، ظرفیت‌سازی در اجتماعات محله‌ای، مشارکت و مقتدرسازی شهروندان، مفاهیمی هستند که طی دهه اخیر از اهمیت روزافزونی در مباحث توسعه و سیاست‌های اجتماعی برخوردار شده‌اند. از منظر توسعه پایدار، سرمایه اجتماعی در کنار سرمایه طبیعی، سرمایه «انسان ساخت» و سرمایه انسانی، جزئی تفکیک‌ناپذیر از مجموعه ثروت هر ملتی است و به طور کلی یکی از عوامل توسعه جوامع و به طور اخص یکی از عوامل توسعه اجتماعات محله‌ای به شمار می‌آید (شریفیان ثانی، ۱۳۸۳: ۲۹۲).

پژوهش‌های صورت‌گرفته در ایران نشانگر فرسایش و زوال سرمایه اجتماعی می‌باشد (شارع‌پور، ۱۳۸۳). شهر مشهد به عنوان دومین کلان‌شهر کشور به دلیل ویژگی‌های خاص گردشگری، زیارتی از مسائل و معضلات کلان‌شهری مستثنی نیست. وجود خرده‌فرهنگ‌ها و سنخ‌های فرهنگی متنوع به دلیل مهاجرت به منظور رسیدن به توسعه پایدار شهری نظارت از بالا و مشارکت در پایین (مشارکت مردم محور) را می‌طلبد. مشارکت اعضای یک محله می‌تواند باعث کاهش مشکلات و مسائل محل‌زندگیشان شود که می‌بایست با توجه به منابع و ظرفیت‌های اجتماعی در قالب سرمایه‌های اجتماعی انجام پذیرد. استفاده از سرمایه اجتماعی افراد می‌تواند راه حل مناسب و مؤثری جهت حل مسائل از جمله کاهش جرم و افزایش غیر رسمی کنترل اجتماعی و نیز در بهتر اجتماعی شدن ساکنان محله می‌گردد.

سوابق نظری (سرمایه اجتماعی محله)

به منظور توصیف فضای مفهومی سرمایه اجتماعی و توسعه محله‌ای ضمن تعریف این مفاهیم، ویژگی‌های کلیدی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس به پیشینه نظری تحقیق اشاره می‌شود.

توسعه محله‌ای، سرمایه اجتماعی و رویکرد دارایی مبنا

در تبیین و تعریف واژه محله معیارهای کالبدی یا فیزیکی و نیز معیار اجتماعی، بیشترین کاربرد را دارد. در محاوره‌های فارسی محله یک واحد اجتماعی و محل سکونت اقشاری از جامعه است که به ویژه از نظر اجتماعی دارای وجوه مشترک باشند. به لحاظ معنایی محل

جای حلول، فرود، جا و مکان می‌باشد (معین، ۱۳۶۲: ۳۹۲). و محله جایی برای نمود عینی آن‌هاست. شارون معتقد است در یک محله مشاهده کنش متقابل دشوار است اما در آنجا هم کنش متقابل وجود دارد. پیاده روها، مغازه‌ها، گوشه‌های خیابان‌ها، زمین‌های بازی و صدها محل دیگر موقعیت‌های مناسبی برای کنش متقابل مردم با یک‌دیگر هستند. همه با یک‌دیگر در یک زمان کنش متقابل ندارند، اما اگر با دقت مشاهده کنیم، الگویی از کنش متقابل میان مردم در یک ناحیه را مشاهده می‌کنیم که شدیدتر و پیوسته‌تر از کنش‌های متقابل میان آن‌ها و افراد خارج آن ناحیه است. این یکی از دلایلی است که ما اعلام می‌کنیم آنجا یک محله است (شارون، ۱۳۸۲: ۷۸).

اجتماع محلی که به سبب همبستگی در فضای سکونت ایجاد می‌گردد، یک محله را تشکیل می‌دهد که می‌تواند ابعاد گوناگون جمعیتی و کالبدی را داشته باشد (صرافی، ۱۳۸۳: ۲۷). در اینجا منظور ما مفهوم اجتماعی آن می‌باشد آنچه از این منظر در اجتماع محلی اهمیت قابل توجهی دارد «وجود ارتباطات نزدیک»، «سرنوشت مشترک» و «همبستگی‌های اجتماعی» می‌باشد، بنابراین می‌توان گفت محله واحدی از فضای شهری است که اجتماع محلی در آن استقرار یافته است. بدیهی است که در چنین فضایی، روابط چهره به چهره و نزدیک می‌باشد و بعد کالبدی آن نمی‌تواند از حد معینی بیشتر باشد چرا که خصلت روابط نزدیک و چهره به چهره در آن کم‌رنگ خواهد شد و بنابراین تعریف، دیگر نمی‌توان به گروهی که در آن زندگی می‌کنند، عنوان اجتماع محلی اطلاق نمود.

در این تحقیق از آن جهت اجتماعات محلی به جای محله به کار برده شده تا تأکید بیشتری بر بعد اجتماعی آن به جای بعد کالبدی شود. تعریف ما از اجتماع محلی مکانی است که کنش‌های متقابل روزمره مردم در آن اتفاق می‌افتد. به طوری که این کنش‌ها شدیدتر از کنش‌های خارج از اجتماع محلی می‌باشد.

مبحث اجتماع محلی و توسعه اجتماع محلی علی‌رغم سابقه نسبتاً طولانی در ادبیات علمی و اجرایی در اواخر دهه ۸۰ در قالب مبحث «توسعه پایدار محله‌ای» و به عنوان زیر مجموعه‌ای از مفهوم توسعه پایدار مورد توجه قرار می‌گیرد. با وقفه‌ای کوتاه در این دهه و با توجه به نگرش

ویژه به سلول‌های عملکردی شهر در قالب اجتماعات محله‌ای به عنوان مفهومی جدیدتر مطرح می‌گردد (هودسنی، ۱۳۸۴: ۱۵).

توسعه محله‌ای در دهه ۹۰ و سال‌های اخیر تبدیل به یک مبحث اساسی در توسعه گردیده و دانشمندان و مجریان، هر کدام متناسب با نوع فعالیتی که انجام می‌دهند در چارچوب این مفاهیم دیدگاه‌های خود را ارایه کرده و یا اقدامات خود را انجام داده‌اند.

در دوره‌های متأخرتر و به ویژه در نیمه دوم قرن بیستم، بسیاری از نظریه پردازان شهری، به خصوص در چارچوب مکتب محیط‌گرایان فرهنگی، رویکرد مجددی را به بازآفرینی کارکردهای «محله مقیاس» مورد تأکید قرار دادند. این توجه مجدد هر چند با بازآفرینی کارکردهای نوین در اجتماعات محله‌ای (هم در حوزه کالبد محیط و هم روابط انسانی) توأم بود لیکن به دلیل تغییرهای شگرف جامعه معاصر، دارای ابعاد و خصیصه‌های کاملاً متمایز می‌باشند (رفیعیان و هودسنی، ۱۳۸۳: ۶۷).

برای مثال فرانسه پس از پایان جنگ جهانی دوم، یا حدود ۶۰ سال پیش راه رونق و توسعه دوباره شهرهایش را با رویکردی کلان نگر و از بالا آغاز کرد و نظام مدیریت فضایی و شهریش را نیز بر همین اساس بنیان گذاشت. اما پس از بروز واکنش‌های منفی و ناکارآمدی-های ناشی از این رویکرد، دگرگونی بنیانی در الگوهای برنامه‌ریزی و مدیریت شهری اجتناب ناپذیر گشت و هم از اینجا «محله» به عنوان بهترین مقیاس یا پهنه «فضایی- نهادی» برای برنامه‌ریزی انتخاب گشت و پایه‌های روابط تنگاتنگ و پیچیده همبستگی خرد و کلان و مشارکت مردم از دهه ۱۹۷۰ بر آن گذاشته شد (اطهاری، ۱۳۸۳: ۸۷).

در تعریف سرمایه اجتماعی می‌توان اشاره کرد که مردم با ایجاد ارتباط با یک‌دیگر دست به کارهایی می‌زنند که به تنهایی یا قادر به انجام آن نیستند یا برای انجام آن مشکلات فراوانی خواهند داشت. مردم از طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها با هم در ارتباطند و با دیگر اعضای شبکه‌ها ارزش‌های مشترکی دارند، به طوری که این شبکه‌ها منبعی ایجاد می‌کنند، و به نظر می‌آید آن‌ها نوعی سرمایه ایجاد کرده‌اند (فیلد، ۱۳۸۵: ۱). این بدان معنی است که ما هر چه قدر مردم بیشتری را بشناسیم و هر چه بیشتر با آنان وجه مشترک داشته باشیم، دارای سرمایه

اجتماعی بیشتری هستیم. سرمایه اجتماعی، زاده کنش و واکنش‌های افراد می‌باشد و محصول آشنا بودن و آشنا شدن آدمیان با یک‌دیگر است و بر چشم‌داشت‌هایی استوار است که از آشنایی جان می‌گیرد و در اکثر مواقع با گذر زمان می‌بالد و گسترده می‌شود (پیران و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۰).

در جدول زیر برخی از تعاریف سرمایه اجتماعی، متغیرهای اندازه‌گیری و تأکیدات و مزایای آن را از دیدگاه صاحب‌نظران ارایه می‌نماییم:

نویسنده	تعریف	متغیر	تأکیدات	مزایا
بجی‌یر بورديو	مجموعه منابع بالفعل و بالقوه که نصیب فرد یا گروه آن هم به علت داشتن شبکه‌های پایدار از روابط اجتماعی کمابیش نهادینه شده می‌گردد و نشأت گرفته از آشنایی دو سویه، معروف بودن و پذیرفته شدن است.	ثبات و اندازه شبکه ای از ارتباط‌ها. ارتباط‌هایی که شبکه می‌تواند به طور مؤثری ارتقاء دهد	شروع از اصلی که سرمایه و شکل-های متفاوتش (اقتصادی، تاریخی، نمادین، فرهنگی، اجتماعی) می‌تواند. ورای جنبه‌های جامعه سرمایه داری و شکل‌های دیگر تولید طراحی شود، مشروط بر آنکه آن‌ها به طور تاریخی و اجتماعی مخلوده شده به شرایط-هایی که آن‌ها تولید شده‌اند، بررسی شوند.	مزایای فردی و همچنین مزایایی برای طبقه اجتماعی تا از تعلق افراد فایده ببرند.
جیمز کلمن	سرمایه اجتماعی به وسیله کارکرد خودش تعریف شده، آن یک موجودیت تنها نیست بلکه تسوعی از موجودیت-هاست با دو ویژگی مشترک: آن‌ها شکلی از ساختار اجتماعی هستند، و آن‌ها کنش‌های افرادی که درون این ساختار اجتماعی هستند را تسهیل می‌کنند.	نظام‌های حمایتی خانواده، نظام‌های مدرسه (کلیسا) در سرمایه اجتماعی آمریکا. سازمان‌های افقی و عمودی	پیروی از نظریه انتخاب عقلانی (و کاربردهایش در جامعه‌شناسی) کلمن باور داشت که مبادلات اجتماعی حاصل جمع کنش‌های افرادند.	تسایح سودمندی از همدلی یک شخص یا یک گروه اجتماعی و احساس وظیفه در ارتباط با مردم دیگر یا گروه‌های اجتماعی
رابرت پاتنام	سرمایه اجتماعی استناد به جنبه-هایی از سازمان‌های اجتماعی است مانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد هماهنگی و همکاری را برای نفع متقابل تسهیل می‌کند.	تمرکز زندگی اجتماعی (انجمن‌های افقی) تعدادی از شهروندان که روزنامه می-خوانند، تعداد رأی دهندگان، اعضای کلوپ‌های کر و فوتبال، اعتماد به نهادهای عمومی، رابطه با فعالیت‌های نوع دوستانه	در دید پاتنام عوامل سیاسی بالاتر از عوامل اقتصادی قرار گرفته، سنت‌های مدنی به ما اجازه می‌دهد تا درجات توسعه را مرور کنیم و نه کشورها را شرایط اجتماعی مدنی عملکرد نهادی است.	مزایای هم فردی و هم جمعی

<p>مارک گرانووتر</p>	<p>کش‌های اقتصادی عامل‌هایی هستند که در شبکه‌های اجتماعی درج شده- اند(جایگزین اجتماعی). شبکه- های اجتماعی به طور بالقوه‌ای ایجادکننده سرمایه اجتماعی هستند. قادرند تا کمک کنند به کاهش رفتار فرصت طلبانه و ترویج اعتماد متقابل بین مؤسسات اقتصادی.</p>	<p>مدت ارتباطها (بررسی شده تحت عنوان مثبت و متقارن). تمرکز احساسی صمیمانه. کمیت و کیفیت خدمات متقابل تأمین شده.</p>	<p>گرانووتر از دو رفتار اقتصادی انتقاد می‌کند: نگاه نونوکلاسیک در زیر اجتماعی شده محدود شده، افراد را همان‌طور که خرد و جدا می‌شوند از ارتباط‌های اجتماعی دریافت می‌کند؛ و ساختارگراها، دیدگاه مارکسیستی که در بالای اجتماعی شده محدود شده، از افرادی هستند که بررسی شده‌اند به طور کلی وابسته به گروه- های اجتماعیشان و نظام اجتماعی که به آن تعلق دارند.</p>	<p>سرمایه اجتماعی یک دارایی عمومی است و در همان زمان یک دارایی شخصی است.</p>
<p>جان دارستون</p>	<p>سرمایه اجتماعی با محتوایی از ارتباط‌های اجتماعی قطعی مطابقت است- آن‌هایی که نگرش‌های اعتماد رو با رابطه متقابل و همکاری ترکیب می- کنند- که آن اجازه می‌دهد مزایای بیشتری را با آن کسانی که هستیم داشته باشیم.</p>	<p>اعتماد. رابطه متقابل. همکاری</p>	<p>سرمایه اجتماعی به رفتارها و استراتژی‌ها می‌پردازد همان‌طور که سرمایه فرهنگی به ارزش‌های انتزاعی، اعتقادات، هنجارها و بینش- های جهانی می‌پردازد. نوع شناسی سرمایه اجتماعی: فردی(ارتباطها میان مردم در شبکه‌های خود مرکزی)، اجتماع(ویژگی جمعی، عضو شدن حق است)، برون گروهی(دسترسی متقارن به نهادها و مردم دور دست)، سپس(ارتباط‌های متقارن در بافت- های دموکراتیک، اشتراک مساعی و آزادی تولید کردن) و جامعه به عنوان یک کل</p>	<p>از فردی به جمعی بر حسب سرمایه اجتماعی</p>
<p>دیوید رابینسون</p>	<p>سرمایه اجتماعی استناد به گروهی از منابع قابل دسترس برای افراد یا گروه‌هاست درحالی که به شبکه‌ای از آشنایی متقابل متعلق است. این شبکه یک ساختار اجتماعی است و جنبه‌هایی دارد(ارتباط- ها، هنجارها و اعتماد) که کمک می‌کند همکاری و هماهنگی که مزایای مشترک را تولید می- کند. توسعه دهد.</p>	<p>ارتباط‌های متقابل. فرصت‌های کش متقابل و مکان‌های ملاقات، وظایف متقابل. دسترسی به دانش</p>	<p>سرمایه اجتماعی قابل افزایش است و می‌تواند بر حسب محیط حقوقی، شرایط تعهد(برحسب ارزش‌هایی که نظام اجتماعی مسلط می‌کند) قانون تعهدی(شکل‌های فرض شده به وسیله ارتباط‌های اجتماعی و شفافیت اطلاعات)، فرآیندهای کش متقابل (مذاکره) افزایش یابد.</p>	<p>مزایای مشترک (که فرد و جمع را در همان زمان به وسیله مذاکره متقاعد می‌کند).</p>

سرمایه اجتماعی در محله

سرمایه اجتماعی را می‌توان یکی از مشخصه‌های «توسعه محلی» تلقی کرد. تحرک گروه‌ها و تشریک مساعی بین آن‌ها، تقویت و توسعه پایه‌های دموکراسی در جامعه (محله)، ایجاد اعتماد به نفس در سطوح فردی و محلی، ازدیاد رهبران بومی و محلی و بالاخره ایجاد حالتی که در آن مشکلات اجتماعی به وسیله اعضای محله حل شود. باید خاطر نشان کرد که موضوع «محله» در متون اسلامی در غالب روابط همسایگی و حقوق مربوط به آن مطرح می‌شود که بخش قابل توجهی از آن‌ها از مقولات مربوط به سرمایه اجتماعی است که در دنیای امروز مورد تأکید قرار می‌گیرد (زاهدی اصل، ۱۳۸۳: ۲۷۹-۲۷۸).

در مباحث مربوط به توسعه اجتماعات محلی دو دیدگاه متمایز وجود دارد. رویکرد اول، دارایی - مبنا^۱ و دیگری، رویکرد نیاز - مبنا^۲. رویکرد دارایی - مبنا جامع نگر است و به انسجام رفاه مردم و مکان تمایل دارد. برخلاف آن رویکرد نیاز مبنا بین این دو گونه رفاه تمایز قایل می‌شود. دیدگاه دارایی - مبنا به جای پیامد بر فرآیند تأکید دارد و با بسیج دارایی‌های محلی نظیر سرمایه اجتماعی و کالبدی موجب ظرفیت‌سازی می‌شود. سرمایه اجتماعی و سرمایه کالبدی، عوامل شتاب دهنده برای ظرفیت‌سازی هستند و از این رو ابزاری برای دیگر اهداف به شمار می‌آیند. در دهه گذشته شاهد ظهور دیدگاه دارایی مبنا در تمایز با دیدگاه نیاز مبنا بودیم.

رئوس کلی چارچوب مفهومی سیاست‌گذاری بر مبنای دوگانگی نیاز/دارایی از یک سو و کشاکش رفاه «مردم» در برابر «مکان» را از سوی دیگر مشخص می‌سازد. رویکرد فرآیندگرا در برابر رویکرد پیامدگرا در سیاست دولتی، حاکی از وجود کشاکشی اساسی میان دیدگاه‌های نیاز مبنا و دارایی مبنا برای توسعه اجتماعات محلی است. رویکرد پیامدگرا میان رفاه مردم و مکان تفاوت می‌گذارد. رویکرد دارایی مبنا در توسعه اجتماع محلی، فرآیندگرا می‌باشد و باعث

۱. Asset Based

۲. Need Based

ظرفیت‌سازی می‌شود. ظرفیت‌سازی به بسیج دارایی‌های اجتماعی، مالی، یا کالبدی اجتماع محلی کمک می‌کند. نیازها اساساً دو گانه هستند: مردم مبنا یا مکان مبنا. در صورت این تقسیم بندی ما با یک ماتریس چهار وضعیتی در سیاست‌گذاری روبرو هستیم. نیاز مبنای مردم‌گرا، دارایی مبنای مردم‌گرا، نیاز مبنای مکان‌گرا، دارایی مبنای مکان‌گرا (عارفی، ۲۰۰۰). در جدول پایین نوع سیاست‌هایی که در دو رویکرد نیاز مبنا و دارایی مبنا اتخاذ می‌گردد ارایه شده است.

جدول شماره ۳-۴: نوع سیاست‌های به کار گرفته شده در دو رویکرد نیاز مبنا و دارایی مبنا

مکان	مردم	
هدف‌گیری جغرافیایی	هدف‌گیری اجتماعی	نیاز مبنا
بازی مجمع صفر	استحقاق خدمات رفاهی	
خانه سازی دولت - نوسازی شهری	کوپن‌های مواد غذایی	
کمک‌های بلا عوض برای توسعه اجتماع محلی	اعانات	
سرمایه کالبدی	سرمایه اجتماعی	دارایی مبنا
بسیج منابع برای مکان	توانمند سازی	
انجمن‌های توسعه	سرمایه به هم پیوستگی	
اجتماع محلی	سرمایه اتصالی	

منبع: (آرفی، ۲۰۰۴: ۱۸)

ظرفیت‌سازی و سرمایه اجتماعی دو مفهوم کلیدی است که بسیاری از صاحب‌نظران در نگرش جدید به برنامه ریزی و مدیریت شهری بر آن تأکید جدی دارند، به عنوان نمونه «بولن» در این فرآیند ضمن تأکید بر ظرفیت‌سازی برای ایجاد اجتماعات، توسعه آن‌ها را منوط به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی دانسته و به این مهم اشاره دارد که سرمایه اجتماعی پیش‌نیاز فرآیند توسعه اجتماعات محلی عملی نخواهد بود (بولن، ۲۰۰۰). بولن اجتماعات محلی با

سرمایه اجتماعی بالا را دارای مشخصات زیر می‌داند. ۱- مردم احساس خواهند کرد جزئی از محله هستند. ۲- احساس مفید بودن و سودمندی کرده و توانایی آن‌ها برای مشارکت واقعی در محله تقویت می‌گردد. ۳- محله را متعلق به خود دانسته و در آن احساس امنیت می‌کنند. ۴- شبکه‌های زیادی از ارتباطات متقابل میان افراد شکل می‌گیرد. همچنین از مزایای برنامه ریزی محله محور می‌توان به افزایش ظرفیت محله‌ای، آمادگی محله‌ای، انباشت سرمایه اجتماعی، مدیریت از پایین، مشارکت شهروندی، رویکرد دارایی مبنا و در نهایت دستیابی به توسعه پایدار در ابعاد مختلف را ذکر نمود (حاجی پور، ۱۳۸۵: ۴۲).

ویژگی بافت محله

آگزیتم اصلی جامعه‌شناسی این است که ساختار اجتماعی بر روی رفتار انسانی تأثیر و از آن نیز تأثیر می‌پذیرد، اما واقعاً این معنی همیشه روشن نیست. اصطلاح ساختار اجتماعی به کار برده می‌شود تا تقریباً جنبه‌های مختلفی از جهان بزرگ‌تری که مردم در آن زندگی می‌کنند، را نمادین سازد. یک معنی (ساختار اجتماعی) ارتباطی است، و مستلزم پیوندهایی بین افراد یا گروه‌هایی از افراد مانند خانواده‌ها می‌باشد. این پیوندها ممکن است شامل خویشاوندان، دوستان، رابطه همسایه‌ها، حمایت اجتماعی، و مانند این‌ها باشد. معنی دوم با واحدهای اجتماعی درونی که افراد و گروه‌هایی از افراد را کنترل قرار داده، ارتباط می‌یابد. مدارس، شرکت‌ها، انجمن‌های داوطلبانه، و محله‌ها مثال‌هایی از این واحدهای اجتماعی هستند. برای اینکه اصطلاحات مشخص باشند. اولی را شبکه‌ها می‌نامیم و دومی را بافت‌ها^۱. گرچه پیش‌رفت‌هایی ایجاد شده، اما این دیدگاه‌ها به طور کلی هنوز تلفیق نشده‌اند (ایتویزل و دیگران، ۲۰۰۷: ۱۴۹۵).

مطالعات تأثیرگذاری محله «رشد فزاینده‌ای» در علوم اجتماعی را نشان می‌دهد. صدها مقاله محله را در عنوان خود در پنج سال گذشته انتخاب نموده‌اند (ایتویزل و دیگران، ۲۰۰۷: ۱۴۹۷-۱۴۹۶).

در واقع ما نمی‌دانیم چرا گسترش کنش متقابل یا ساختارهای شبکه از یک محله، روستا، یا اجتماع با دیگری متفاوت است. همچنین نمی‌دانیم چطور ساختارهای شبکه با ویژگی‌های بافت حفظ می‌شود.

دلایلی که چرا بافت‌های محلی ممکن است برای رفتار مهم باشد می‌تواند در شیوه‌های متنوعی طبقه‌بندی شود. برای مثال، جنکس و میر^۱ (۱۹۹۰) منابع نهادی محله، سازمان اجتماعی محله و اجتماعی شدن جمعی، سرایت^۲، رقابت برای منابع کمیاب، و محرومیت نسبی را شناسایی کردند. همانند مکانیسم‌های ممکن که تأثیرهای محله را تبیین می‌کند. لونتال و بروکس - گان^۳ (۲۰۰۰) این سه مقوله را دوباره طبقه‌بندی کردند: منابع نهادی، ارتباطها کارایی جمعی / هنجارها. سمپسون^۴ و دیگران (۲۰۰۲) طرح سازمانی مشابهی را از پیوندهای اجتماعی و کنش متقابل، هنجارها، اعتماد، منابع نهادی و الگوهای فعالیت ارایه دادند. مغیت^۵ (۲۰۰۱) بین مکانیسم‌های اجتماعی و اقتصادی تمایز می‌گذارد. همان‌طور که می‌بینیم، الگوهای تعامل اجتماعی عناصر مشترکی هستند در همه نظام‌های طبقاتی. این الگوها به ترتیب، با خصوصیات محله‌ها ارتباط یافته‌اند و به طور مستقیم، اجتماعات با تأثیر بالقوه شان روی رفتار فردی مرتبط‌اند (ایتنویزل و دیگران، ۲۰۰۷: ۱۴۹۸).

ناهمگونی و تأثیر منفی آن بر سرمایه اجتماعی

مفهوم ناهمگونی فرهنگی محله با کارهای اولیه جامعه‌شناسی شهری درباره‌ی فقر شهری سازگار است. ناهمگونی فرهنگی موضوعی است که به طور آشکاری نظریه سازی نشده است. زیرا کارهای بنیادی زیادی، محله‌های شهری را به عنوان همگونی‌های فرهنگی نمایانده است (هاردینگ، ۲۰۰۷: ۳۴۴).

۱. Jencks&Mayer

۲. Contagion

۳. Leventhal&Brooks-Gunn

۴. Sampson

۵. Moffitt

یکی از عوامل مؤثر بر ایجاد سرمایه اجتماعی همگونی اعضای اجتماع می‌باشد و تحقیقات زیادی در این زمینه صورت پذیرفته است از جمله می‌توان به پژوهش هیلد کافی و بنی جیس^۱ اشاره نمود. آنان در مطالعه خود با عنوان ناهمگونی اجتماع: یک مسولیت سنگین برای ایجاد سرمایه اجتماعی، به بررسی ابعاد مختلف این موضوع پرداختند. آنان به طور کلی بحث می‌کنند که محیطی که از همگونی بیشتری برخوردار است با توسعه سرمایه اجتماعی ارتباط دارد. در اجتماعات ناهمگون، تکوین سرمایه اجتماعی مشکل است. این ارتباط به خصوص در شرایط ناهمگونی درآمدی و قومی مطالعه شده است و تأثیر آن روی هر دو سطح اجتماعی و فردی دریافت شده است (کافی و جیس، ۲۰۰۵: ۲).

بویکس و پوستر^۲ (۱۹۹۸) همچنین تأثیر رقابت روی کالاهای عمومی را تحقیق کردند. آن‌ها می‌پذیرند که نابرابری درآمد رقابت روی کالاهای عمومی را تحریک می‌کند، که بر اعتماد درون یک اجتماع تأثیر می‌گذارد زیرا به احساس گسترده از تمایز منجر می‌شود. کسانی که منابع مالی را دارا می‌باشند نگرانند که آن‌ها را از دست بدهند، در طرف دیگر کسانی که این منابع را ندارند احساس حسادت می‌کنند. تفکرات قالبی منفی نسبت به گروه‌های دیگر به وسیله احساس بی‌عدالتی در اجتماعات نابرابر اقتصادی به وجود می‌آید که ایجاد سرمایه اجتماعی را مختل می‌کند. تأثیر دیگر که نابرابری اقتصادی دارد این است که خوش‌بینی نسبت به آینده کمتر احساس می‌شود. مردمی که درآمد پایینی دارند کمتر خوش‌بینی دارند که از مزایای جامعه بهره‌مند گردند. وقتی منابع به طور برابر توزیع گردد. مردم بیشتر احساس سهمین شدن با دیگران را دارند. اگر انحرافی قوی در ثروت وجود داشته باشد، مردم کمتر احساس می‌کنند که با دیگران مشترک هستند. پلاتیو^۳ (۱۹۹۴). برای مثال، اهمیت همگونی مذهب و زبان در تسهیل معاملات در غرب آفریقا صحبت کرد، در حالی که آنت^۴ (۲۰۰۱) نشان داد که

۱. Coffe, H & Geys, B

۲. Boix & Poster

۳. Platteau

۴. Annett

وقتی اجتماعات در طول خطوط اقتصادی و اجتماعی به طور متفاوت تقسیم شده‌اند، آن‌ها مستعدند تا قانون و نظم اجتماعی را زیر پا بگذارند. و این مورد به وضوح برای توسعه سرمایه اجتماعی زیان آور است.

در محلات آمریکا که درآمد برابرتر توزیع شده، میزان شرکت در مراسم کلیسا، عرضه خدمات محلی، تعداد گروه‌های سیاسی و دیگر سازمان‌های اجتماعی بیشتر است (باولز؛ ۱۳۸۵: ۳۹۵). پورتنی و بری (۱۹۹۸) در مطالعه محلات در پنج شهر آمریکا دریافتند که انجمن‌های محلی کارآمد از نظر سطح درآمد، طول اقامت، و دیگر معیارها دارای همگونی کمتری هستند. در این مناطق پراکندگی و ناهمگونی بر سرمایه اجتماعی تأثیر منفی دارند و انجمن‌های همگون نمایانگر سرمایه اجتماعی بیشتری هستند یا دست کم این نویسندگان بر این باورند در کشورهایی که از پراکندگی جمعیتی بیشتری برخوردارند مثلاً ایالات متحده (که دارای فرهنگ ناهمگون‌تری است)، گروه‌های همگون اعتماد عمومی بیشتری ایجاد می‌کنند نه گروه‌هایی از مردمی را که دارای زمینه‌های قومی مختلف هستند گردهم می‌آورند (کریشنا، ۱۳۸۵: ۴۹۰).

نقش دین در تکوین سرمایه اجتماعی

سوال این است که دین چگونه و به چه طریق می‌تواند در ایجاد سرمایه اجتماعی موثر باشد؟ دین و نهادهای دینی حداقل با توسل به سه مجموعه از ساز و کارها در ایجاد سرمایه اجتماعی مؤثرند:

۱- نهادهای مذهبی این ایده را تبلیغ می‌کنند که روابط مثبت و حسنه در میان اعضای خانواده و افراد جامعه امری قابل تحسین و ستودنی است. عقاید مسیحی، اسلامی و سایر ادیان همواره اعضای خود را در خصوص اجرای فریضه فوق تشویق کرده‌اند و آموزش‌های مذهبی بر پایه مواعظی پایه‌ریزی گردیده‌اند که همواره ایجاد پیوند سالم و قابل اطمینان بین افراد را توصیه و تأکید می‌کند.

۲- نهادهای مذهبی از مکانیسم‌هایی استفاده می‌کنند که از آن طریق به حمایت رسمی از افراد و خانواده‌ها می‌پردازند. کلیساها و دیگر سازمان‌های مذهبی بیشتر فعالیت‌های خاصی را برای

تقویت تعامل و روابط مثبت میان اعضای جامعه سازمان دهی می‌کنند. از یک سو آن‌ها از طریق حضور در مراکز مذهبی، اوقاتی را با هم می‌گذرانند و از سوی دیگر با ایجاد اردوگاه‌های خانوادگی به آرایه کمک‌های مشورتی، آموزشی، پرورشی و... مبادرت می‌ورزند که فرصت‌های پیوند بین افراد را تقویت می‌کنند. به نظر می‌رسد هر چه افراد از طریق حضور در مراکز عبادی، بیشتر در کنش متقابل با هم‌دیگر قرار بگیرند، رابطه شان با هم‌دیگر مثبت تر و گرم تر خواهد گردید.

۳- سومین مجموعه از مکانیسم‌ها شامل نقش مذهب در ایجاد فروبستگی در رابطه اجتماعی از طریق متصل کردن دوستان و اعضای خانواده در یک گروه اجتماعی همانند است. یعنی اتصال و همبستگی بین اجزاء و عناصر یک مجموعه مدنظر است و نقش دین در این اتصال می‌باشد (گنجی، ۱۳۸۳: ۱۸۰).

به نظر می‌رسد مکانیسم‌های سه گانه یاد شده، که با حضور در مراکز مذهبی آغاز می‌شوند، در واقع حضور افراد را در معرض فعالیت اجتماعی قرار داده و آن‌ها را در یک سری روابط اجتماعی وارد می‌کنند. همچنان که کلمن در تحقیقی میزان حضور در مراسم دینی را که خود از مقیاس‌های سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرد که از طریق بستگی بین‌نسلی حاصل می‌شود، قویاً با میزان ترک تحصیل مرتبط می‌باشند (کلمن، ۱۳۸۵: ۸۰).

ثبات مسکونی و سرمایه اجتماعی

همان‌طور که می‌دانیم اگر مردم در محله‌ای که زندگی می‌کنند برای مدت زیادی در آنجا ساکن باشند. آن‌ها می‌توانند با افراد بیشتری آشنا شوند و در کنش متقابل با هم شرکت داشته باشند. به این ترتیب ثبات مسکونی را محققان به عنوان یک عامل ایجاد کننده سرمایه اجتماعی به حساب می‌آورند. در این زمینه میزان اقامت در شهر و مهاجر بودن یا نبودن در میزان سرمایه اجتماعی تأثیر گذار است.

درباره تأثیر ثبات مسکونی بر سرمایه اجتماعی محله تحقیقات زیادی انجام شده است و وجود رابطه بین آن‌ها را تأیید می‌کند. آن جمله، تحقیقات کوهن این یافته را تأیید می‌کند که در

شمال و در نواحی که ثبات مسکونی بیشتر است تعداد قتل نفس به مراتب کمتر است. در نواحی که فرهنگ فخر نیرومندتر است ثبات مسکونی کمتر و به نحوه معناداری با فراوانی قتل نفس رابطه دارند. در شیکاگو، اجتماعی که در آن‌ها میزان مالکیت مسکونی بالاست سطوح بسیار بالاتری از «کارایی جمعی» را به نمایش می‌گذارند. محتمل‌ترین توضیح این است که مالکان مسکن به طور کامل از مداخلاتی که برای بهبود وضع محله آن‌ها صورت می‌گیرد بهره‌مند می‌شوند نه فقط از بهبود کیفیت زندگی بلکه نیز از افزایش قیمت که مالک آن هستند (باولز، ۱۳۸۵: ۳۶۳-۳۶۱).

چارچوب نظری سرمایه اجتماعی محله

در این بخش تلاش شده تا عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی از منظر نظریه پردازان این رشته بررسی شود. همان‌طور که می‌دانیم نظریه‌های سرمایه اجتماعی درکشیده شدن مباحث جامعه‌شناسی به رشته‌های دیگر بیشترین موفقیت را کسب نموده‌اند. محققان از رشته‌های زیادی، شامل توسعه منابع انسانی، مدیریت، اقتصاد، سیاست‌گذاری عمومی، علم سیاسی از نظریه‌های سرمایه اجتماعی استفاده نموده‌اند تا تعدادی از پدیده‌های سازمان اجتماعی و جهانی را تبیین و پیش‌بینی نمایند. نظریه‌های سرمایه اجتماعی به طور برجسته‌ای از نظریه اقتصادی بوده‌اند، دیدگاه انتخاب عقلانی و برای مثال مکانیسم‌هایی که بانک جهانی برای توسعه از آن بهره برد. برای بهترین نظریه سرمایه اجتماعی توافقی وجود ندارد ولی انگاره مسلط بر آن کارکردگرایی است (والکار، ۲۰۰۷: ۳۱۲-۳۱۳). مهم‌ترین خدمت سرمایه اجتماعی به نظریه اجتماعی شاید این باشد که به رفع تنش بین جامعه‌شناسی خرد و کلان یا عاملیت و ساختار کمک کرد تا از طریق این نظریه به تلفیق برسیم. در این بخش به نظریه‌های مسلط بر سرمایه اجتماعی می‌پردازیم.

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران

متغیرهای مستقل تأثیر گذار بر سرمایه اجتماعی	اندیشمندان
سرمایه اقتصادی باعث ایجاد سرمایه اجتماعی می‌شود.	بورديو (۱۹۸۵)
بستگی شبکه های اجتماعی، سازمان اجتماعی قابل دست‌رس، ثبات، ایدئولوژی (دین)، رفاه و فراوانی، عوامل مؤثر بر تخریب سرمایه اجتماعی را شامل دوشغله شدن والدین، بزرگ شدن شهرها و دوری مسافت، وسایل سرگرمی (تلویزیون، وسایل الکترونیکی دیگر)، تغییرات نسلی می‌داند. همچنین او ثبات ساکنان را عامل شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در محل زندگی‌شان می‌داند.	کلمن (۱۹۸۸)، (۱۳۷۷) و (۱۳۸۵)
دین، سنت، تجربه مشترک تاریخی، قانون و نظام‌های قانونی، کنش متقابل بین اعضا، فرهنگ، طبیعت و جهانی شدن را از عوامل مؤثر بر ایجاد سرمایه اجتماعی در سطح کلان می‌داند.	پاتنام، (۱۳۸۵)، (۲۰۰۰)
فوکویاما (۱۳۷۹)، (۱۳۸۵)	فوکویاما (۱۳۷۹)، (۱۳۸۵)
در کتاب خود ایجاد و تخریب سرمایه اجتماعی معتقدند عناصر سیاسی بر روی عناصر مدنی تأثیر می‌گذارد و عناصر مدنی بر روی عناصر سازمانی و عناصر گفتگویی تأثیر گذاشته و این عناصر باعث بوجود آمدن سرمایه اجتماعی درون گروهی و برون گروهی می‌گردند.	اسونسن ها ^۱ (۲۰۰۴)
استون و هیوز در تحقیقی پیمایشی تعیین‌کننده های سرمایه اجتماعی را شامل موارد زیر می‌دانند. ۱- ویژگی های شخصی (سن، جنس، سلامت) ۲- ویژگی های خانوادگی (وضعیت روابط، وضعیت تأهل، وجود فرزندان) ۳- منابع آموزش، انتقال، مالکیت منزل) ۴- گرایش ها و ارزش ها (تساهل، تنوع، اهداف مشترک) ۵- ویژگی های حوزه (شهری و روستایی، سطح وضعیت اقتصادی اجتماعی، وجود شبکه ها در حوزه محلی، امنیت حوزه محلی).	استون و هیوز ^۳ (۲۰۰۲)
پورتنس سرچشمه های سرمایه اجتماعی را شامل میل به کمال جویی (درونی کردن هنجارها، همبستگی محدود) و ابزاری (مبادلات متقابل، اعتماد قابل تضمین) می‌داند.	آلهاندر پورتنس (۱۹۹۸)
تحرك یا جابه جایی محل اقامت، سن مشاغل اجتماعی، مالکیت منزل مسکونی، آموزش، هزینه فرصت زمان، همگونی قومی و زبانی،	گلیزر، لایسون ساکردوت (۲۰۰۰)
درآمد، آموزش، سن و شغل سرپرست خانوار	پارگال، گلیگان، و هوک ۲۰۰۰
ویژگی های محل مانند: تعداد ساکنین، ریشه سکنه بلوک، ترکیب مالکین و غیر مالکین، سن محله، تعداد انجمن ها، فراوانی نشست ها.	

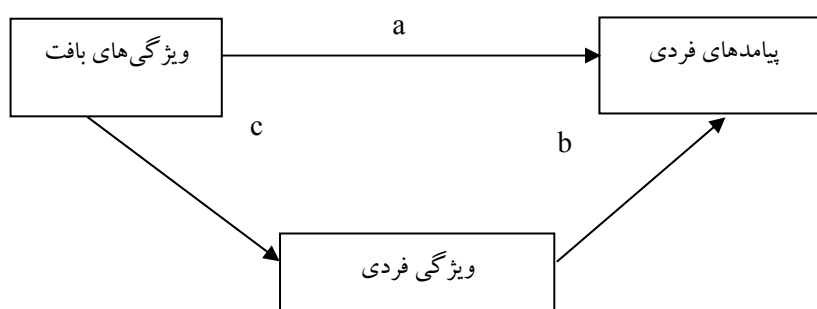
۱. Gunnar.L.H.Svendsen&Gert.T.Svendsen;

۲. Discursive Element

۳. Stone,W,& Hughes,J

تلخیص توسط مؤلفان

در این قسمت عواملی که در تحقیق به عنوان عوامل تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی در سطح محله شناسایی شده اند، آمده است. سرمایه اجتماعی محله به روابط اجتماعی اطلاق می شود که منافع بالقوه و بالفعلی را در سطح محله برای ساکنان آن ایجاد نموده و باعث کارایی بیشتر اجتماع محله ای می گردد. همان طور که در جدول بالا نیز مشخص است نظریه پردازان سرمایه اجتماعی عوامل متعددی را به عنوان عوامل مؤثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی در نظر گرفته اند. در سطح محله، بعد ذهنی کیفیت بافت محله از نظریه ساختاری پیتر بلاو و همچنین نظریه استون و هیوز استفاده شده است. رویکرد ساختار شبکه تا حد زیادی مرهون کارهای نظری اولیه توسط پیتر بلاو^۱ است، کسی که دو نوع تأثیر بافت را مشخص کرد، یکی مبتنی بر متغیر محلی در ساختارهای داوطلبانه و دیگر درباره متغیر هنجاری. مدل عملیاتی در شکل ساده ای در بردارنده، یک متغیر بافتی (ویژگی های بافت)، و نقطه مقابل^۲ سطح فردیش، یک پیامد سطح فردی است. تأثیر غیرمستقیم متغیر بافتی از طریق نقطه مقابل سطح فردیش (ویژگی های فردی) که مسیرهای **b** و **c** در نمودار است، تحت عنوان تأثیر ساختار فرصت ها تفسیر شده است. تأثیر مستقیم شبکه متغیر بافتی مقابل سطح فردی خودش، مسیر **a** در نمودار است که همانند تأثیر محیط هنجاری تفسیر شده است. تحلیل های تجربی بر قدرت های ارتباطی در طرح چندگانه متمرکز است (مانند افرادی که در بافت ها خانه می سازند)

۱. Blau, P

۲. Counterpart

تأثیرهای افراد و محله روی پیامدهای سطح فردی (ایتویزل و دیگران، ۲۰۰۷: ۱۴۹۸). یکی دیگر از عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی محلی دین و بیشتر مناسک مذهبی می باشد. جیمز کلنن و فرانسیس فوکویاما نقش دین را به لحاظ وجود مناسک مذهبی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی مؤثر می دانند. پس همان‌طور که ملاحظه می‌کنیم سازمان‌های دینی نقش میانجی را در فعالیت‌های دینی ایفا می‌کنند. از آنجا که ادیان از نشست‌های عمومی و از مراسم و مناسک برخوردارند، باعث توسعه همکاری و تعاون و آگاهی از مسائل اجتماعی می‌گردند و ادیانی که بیشتر از مراسم و مناسک عمومی برخوردارند در افزایش سرمایه اجتماعی نقش بیشتری ایفا می‌کنند (ناطق پور و فیروز آبادی، ۱۳۸۴: ۱۶۷).

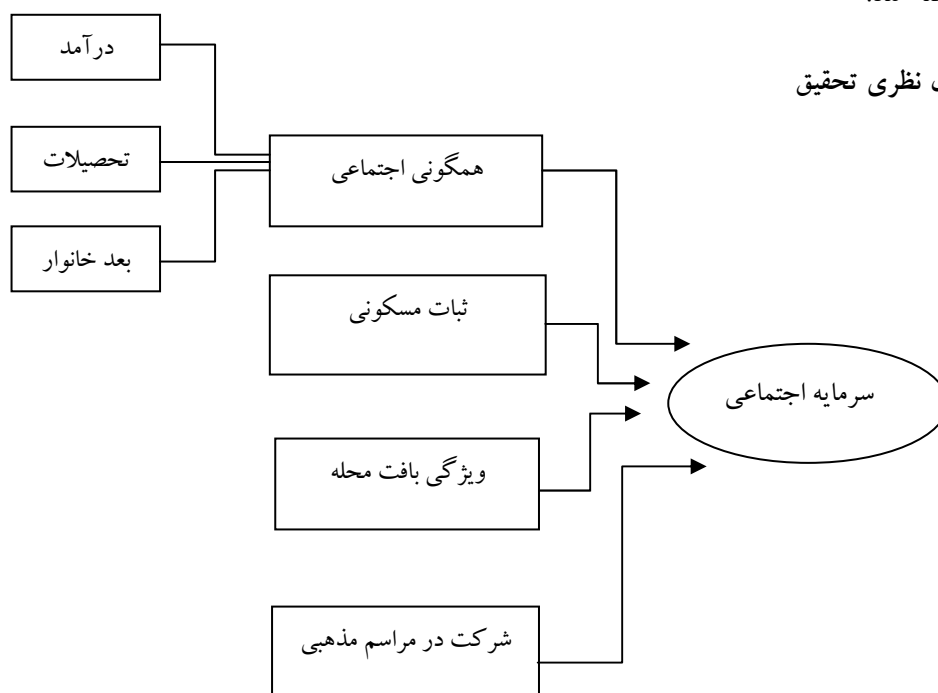
بر طبق الگوی توسعه خطی، که ایده تونیس و زیمل و ویرث را منعکس می‌سازد، افزایش خطی در اندازه و تراکم اجتماعات انسانی بر روی الگوهای رفتار تأثیر می‌گذارد. دیدگاه مذکور ادعا می‌کند که اندازه مکان پیوندهای اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، زیرا سکونت‌گاه‌هایی که با جمعیت زیاد، متراکم و ناهمگون مشخص می‌شوند، ایجاب می‌کند که مردم در بیشتر مواقع با غریبه‌ها و یا افرادی که شبیه نیستند تماس داشته باشند بر طبق این دیدگاه این غیر شخصی بودن از پیوندهای اجتماعی جلوگیری می‌کند (چلبی، ۱۳۸۵: ۲۸۸). لذا در این تحقیق همگونی اجتماعی در سه بعد درآمد، تحصیلات و اندازه خانوار به عنوان یک عامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی محله انتخاب شد. هر چه افراد دارای دارای همگونی بیشتر در این سه بعد باشند در نتیجه سرمایه اجتماعی بیشتری را دارا می‌باشند.

بر اساس الگوی نظام مند، ثبات ساکنان در تبیین پیوندهای اجتماعی با یک‌دیگر، عامل کلیدی به حساب می‌آید. در این زمینه روس و دیگران، آدامز و سرپی، پاتنام، لاساردا و جان ویتز، سامپسون و گراوز معتقدند که اقامت طولانی و مالکیت منزل مسکونی شناخت همسایه‌ها را از یک‌دیگر بیشتر می‌کند، تعداد دوستان را در همسایگی افزایش می‌دهد و مشارکت در رخدادهای محلی را تقویت می‌کند. در مقابل، تحرک ساکنان موجب اختلال در شبکه روابط اجتماعی اجتماع می‌شود. افراد در اجتماعات بی‌ثبات فرصت کمتری برای تماس‌های اجتماعی دارند. به دلیل آگاهی از شرایط متغیر و آگاهی از این امر که دوستی‌ها دوام زیادی نخواهند

داشت، آن‌ها تمایل و انگیزه‌ای برای ایجاد دوستی‌های محلی از خود نشان نمی‌دهند. هر چند تحرک ساکنان از گسترش شبکه‌های اجتماعی محلی جلوگیری می‌کند، تأثیر عامل مذکور بر روابط فرامحلی و پل‌های بیرونی مثبت است. محلات و همسایگی‌هایی که با سطح بالایی از تحرک و جابه‌جایی مشخص می‌شوند، در مقایسه با همسایگی‌های باثبات‌تر، تمایل بیشتری برای حفظ پل‌های بیرونی دارند. خانواده‌ها هنگام تغییر محل سکونت تمایل دارند تماس‌های خود را با گروه‌های اولیه که به آن تعلق دارند و در اجتماع مبدا زندگی می‌کنند، حفظ کنند. فردی که در چند اجتماع مختلف زندگی کرده است، در مقایسه با کسی که همه عمر خود را در یک مکان گذرانده، فرصت‌های بیشتری برای ملاقات با افراد مختلف پیدا می‌کند که می‌تواند به آشنایی و دوستی با آن‌ها بینجامد (چلبی، ۱۳۸۵: ۲۸۸-۲۸۷). جیمز کلمن و رابرت پاتنام معتقدند هر چه افراد دارای ثبات مسکونی بیشتری باشند در نتیجه با ساکنان بیشتری آشنا شده و باعث افزایش سرمایه اجتماعی می‌گردد.

به این ترتیب ارزیابی ساکنان از کیفیت بافت (کالبد) محله، شرکت در مناسک مذهبی، همگونی اجتماعی و ثبات مسکونی به عنوان عوامل شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در سطح محله در نظر گرفته شد.

مدل نظری تحقیق

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش پیمایش و اطلاعات با پرسش‌نامه فراهم آمده است. جامعه آماری شامل ۲۵۳۲۱۱ نفر بود که به روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای از بین ۱۳ منطقه شهرداری منطقه ۹ انتخاب و از بین ۲۴ محله و شهرک این منطقه هشت محله انتخاب شد. سپس محله‌ها به بلوک‌ها و کوچه‌ها تقسیم و در هر کوچه به صورت تصادفی پاسخ‌گویان انتخاب شدند. در هشت محله منطقه ۹ مشهد تعداد ۳۸۱ نفر نمونه انتخاب شد. و در نیمه نخست سال ۸۷ با سرپرست خانواده و در صورت غیبت با همسر وی مصاحبه ساختارمند به عمل آمد. تجربه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار Spss و Lisrel و با استفاده از الگوهای آماری گوناگون مثل تحلیل عاملی تأییدی، ضریب همبستگی، رگرسیون چند متغیره انجام پذیرفت.

برای سنجش متغیرها عمده از طیف لیکرت استفاده شد. اعتبار پرسش‌نامه از طریق اعتبار صوری و اعتبار سازه تحلیل عاملی اندازه‌گیری گردید. و برای پایایی پرسش‌نامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. در جدول پایین ضریب آلفای کرونباخ به همراه بار عاملی برای متغیرهای تحقیق آمده است.

متغیر	تعداد گویه‌ها	تعداد پاسخ‌گویان	ضریب آلفای کرونباخ	بار عاملی
پیوند همسایگی	۸	۳۸۱	۰/۹۰۹	۰/۷۶
اعتماد در محله	۶	۳۸۱	۰/۶۹۸	۰/۶۶
مشارکت در محله	۴	۳۸۱	۰/۷۴۱	۰/۵۶
کنترل غیر رسمی	۴	۳۸۱	۰/۶۴۲	۰/۱۷
احساس تعلق به محله	۴	۳۸۱	۰/۸۰۲	۰/۴۹
شرکت در مراسم مذهبی	۶	۳۸۱	۰/۸۹۳	*

* بار عاملی گویه‌های شرکت در مراسم مذهبی از ۰/۷۰ بیشتر می‌باشد. لازم به ذکر است که بار عاملی متغیر مستقل با استفاده از نرم افزار لیزرل بر حسب جمع گویه‌ها و بر اساس شاخص‌ها محاسبه شده است.

یافته ها

نتایج توصیفی

این مطالعه بر اساس اطلاعات ۳۸۱ نفر در ۸ محله منطقه ۹ مشهد صورت گرفته است. از بین کل پاسخ‌گویان ۲۲۵ نفر مرد (۵۹/۱٪) و ۱۵۶ نفر زن (۴۰/۹٪) بوده‌اند. دامنه تغییرات سن در جامعه آماری مورد بررسی بین ۲۰ تا ۷۸ بوده است که بیشترین توزیع فراوانی مربوط به گروه سنی ۵۰ تا ۶۰ سال (۲۷٪) می‌باشد. از نظر تحصیلات پاسخ‌گویان از بی‌سواد تا دکترا بوده‌اند که بیشتر پاسخ‌گویان مدرک دیپلم (۳۳٪) داشته‌اند. تعداد افراد خانواده جامعه آماری بین ۱ تا ۱۳ نفر متغیر است. بیشترین فراوانی خانوارهای ۳ تا ۵ نفره (۶۸٪) بوده است. میزان تغییرات درآمد پاسخ‌گویان بین زیر ۲۰۰ هزار تومان و بالای ۱ میلیون تومان بوده و بیشتر افراد درآمدی بین ۲۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان (۷۵٪) داشته‌اند.

متغیر مستقل تحقیق

در متغیر بعد خانوار دو محله شهرک نیروی هوایی و سامانیه کمترین و کوی شقایق بیشترین خانوار را دارا بوده‌اند. از لحاظ درآمد کوی سامانیه بیشترین و شهرک صابر کمترین درآمد را داشته‌اند. شقایق و کوی صابر بالاترین ثبات مسکونی را داشته و سامانیه کمترین ثبات مسکونی را داشته است. بیشترین شرکت در مراسم مذهبی را کوی شقایق داشته است و کمترین آن را کوی سامانیه به دست آورده است. در ارزیابی کیفیت کالبد محله نیز شهرک صابر و شقایق پایین‌ترین نمره را به دست آورده‌اند.

نام محله	تعداد نمونه	متوسط افراد خانواده	میزان درآمد	متوسط ثبات مسکونی	متوسط شرکت در مراسم مذهبی ۱-۵	متوسط ویژگی بافت محله ۱-۵	متوسط تحصیلات
شهرک چهارچشمه	۴۶	۴/۴	۳۲۰	۱۲	۲/۵۰۷۵	۳/۱۸۷۵	۳/۸
شهرک نیروی هوایی	۴۵	۴/۱	۳۶۰	۱۰	۲/۷۴۸۱	۳/۱۶۶۷	۴/۸
کوی سامانیه	۴۸	۴/۱	۵۰۰	۷/۵	۱/۵۸۳۳	۲/۹۶۴۸	۵/۳
کوی رضاشهر	۴۷	۴/۶	۳۴۰	۱۱	۲/۳۰۱۴	۳/۰۹۳۱	۴/۹
کوی آب و برق	۴۲	۴/۷	۴۰۰	۱۰/۵	۲/۰۶۳۵	۳/۰۱۴۹	۵/۳
کوی شقایق	۴۹	۵/۵	۲۶۰	۱۴	۳/۱۷۳۵	۲/۷۰۰۳	۳/۱
شهرک صابر	۶۰	۴/۷	۲۲۰	۱۴	۳	۲/۶۸۲۳	۲/۹
شهرک نور	۴۴	۴/۹	۳۶۰	۱۰	۲/۰۸۳۳	۳/۰۱۷۰	۳/۴
میانگین	۴۷,۵	۴/۶	۳۳۰	۱۱	۲/۴۵۹۳	۲/۹۶۴۴	۴/۱۸

متغیر وابسته تحقیق

برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی در سطح محله از پنج شاخص پیوند همسایگی (میزان رابطه با همسایه ها)، اعتماد (در محله و بین همسایه ها و به کسبه محل)، مشارکت در امور محله، کنترل اجتماعی غیر رسمی (واکنش همسایه ها در صورت دیدن رفتار غلط) و احساس تعلق به محله استفاده شد. میزان سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان در یک طیف پنج قسمتی در محله ۲/۹۹ به دست آمد. شاخص پیوند همسایگی با میانگین ۲/۴۱ پایین‌ترین میانگین و احساس تعلق با میانگین ۳/۴۴ بالاترین میانگین را کسب کرده است. همچنین کوی شقایق بالاترین سرمایه اجتماعی با میانگین ۳/۱۷ و سامانیه با میانگین ۲/۸۸ پایین‌ترین میزان سرمایه اجتماعی را به دست آورده است.

آزمون فرضیه‌ها

رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

تحلیل رگرسیون چندگانه، روشی برای مطالعه سهم یک یا چند متغیر مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته است. متغیرهای مستقل را متغیرهای پیش‌بین و متغیر وابسته را متغیر ملاک نیز می‌گویند (سرمد و دیگران، ۱۳۷۶: ۲۲۷).

یکی از آماره‌های اساسی در تحلیل رگرسیونی عبارت است از آزمون هم‌خطی بین متغیرهای مستقل است برای ارزیابی میزان میزان هم‌خطی چندگانه چند متغیری از آماره‌های Tolerance و VIF استفاده شده که مبتنی بر رگرسیون هر یک از متغیرهای مستقل بر سایر متغیرهای مستقل است (قاسمی، ۱۳۸۷ و خیرالله پور، ۱۳۸۳: ۱۲۸).

جدول تحلیل رگرسیون چند متغیره سرمایه اجتماعی

ضریب همبستگی چندگانه R	ضریب تبیین	ضریب تبیین واقعی
۰/۴۹۸	۰/۲۴۸	۰/۲۴

جدول تحلیل واریانس رگرسیون چند متغیره سرمایه اجتماعی

منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	کمیت F	سطح معناداری F
اثر رگرسیونی	۴	۲۴/۳۴۵	۶/۰۸۶		
باقی مانده	۳۷۶	۷۳/۸۶۶	۰/۱۹۶	۳۰/۹۸۱**	۰/۰۰۰
کل	۳۸۰	۹۸/۲۱۱			

جدول سطح معنی داری متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته

متغیرها	ارزیابی یافت	مراسم مذهبی	ثبات مسکونی	همگونی
بنا	۰/۲۵۲**	۰/۳۳۷**	۰/۱۹۶**	۰/۰۱۸
b	۰/۲۶۱	۰/۱۲۶	۰/۰۱۱	۰/۰۰۳
کمیت t	۵/۶۱۴**	۶/۴۲۵**	۴/۰۶۸**	۰/۴۰۰
سطح معنی داری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۸۹
Tolerance	۰/۹۹۱	۰/۸۳۲	۰/۸۶۶	۰/۹۵۱
VIF	۱/۰۰۹	۱/۲۰۱	۱/۱۵۵	۱/۰۵۱

نتایج تحلیل رگرسیونی چند متغیره برای تبیین سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد از متغیرهای موجود در مدل تحلیلی تحقیق که انتخاب شده‌اند، سه عامل بر روی سرمایه اجتماعی اثر معنی دار گذاشته و در معادله باقی مانده و عامل همگونی اجتماعی از معادله خارج شده‌است. آماره-ها و شاخص‌های رگرسیونی نشان می‌دهد که در این مدل، عوامل موجود در معادله تقریباً ۲۵٪ از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود ضریب نهایی همبستگی چندگانه برابر با ۵۰٪ و مجذور آن یعنی ضریب تبیین مساوی ۲۵٪ می‌باشد. با استفاده از ضریب تبیین تصحیح شده می‌توان استدلال کرد که به طور واقعی ۲۴٪ از واریانس سرمایه اجتماعی در سطح محله توسط متغیرهای مستقل موجود در معادله تبیین می‌شود و بقیه واریانس‌ها از سوی عوامل خارجی و پیش بینی نشده قابل تبیین است. همان‌طور که ملاحظه

می‌گردد سرمایه اجتماعی در سطح محله پاسخ‌گویان بیش از هر متغیر دیگر، از عامل شرکت در مراسم مذهبی در محله متأثر است.

جمع بندی

مقاله حاضر عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی محله را در ۸ محله و شهرک منطقه ۹ مشهد آزمون کرد. میزان سرمایه اجتماعی در محله کمی کمتر از حد متوسط (۲/۹۹) به دست آمد. از بین عوامل شکل‌گیری سرمایه اجتماعی همگونی (در درآمد، تحصیلات و بعد خانوار)، ثبات مسکونی، شرکت در مراسم مذهبی و کیفیت بافت محله به عنوان مهم‌ترین عوامل تأثیر گذار انتخاب شدند. در سطح محله به جز همگونی (که رابطه مثبت اما معناداری نداشت) دیگر عوامل رابطه قوی و معنادار داشتند. در سطح فردی نیز درآمد رابطه معناداری با سرمایه اجتماعی نداشت اما تحصیلات رابطه معنادار منفی و بعد خانوار نیز رابطه مثبت داشت. بدین معنی که هر چه تعداد افراد خانواده بیشتر باشد در سطح محله از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردارند. ثبات مسکونی ساکنان، روابط محلی را گسترش می‌دهد رابطه مذکور مثبت و معنادار می‌باشد. از بین عوامل چهارگانه مؤثر بر سرمایه اجتماعی شرکت در مراسم مذهبی محله بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی دارد. ویژگی بافت محله از دیدگاه پاسخ‌گویان رابطه مثبت و معناداری با سرمایه اجتماعی آنان در سطح محله داشت.

در رگرسیون چندگانه تعداد سه متغیر از چهار متغیر در معادله باقی ماندند. سه متغیر ثبات مسکونی، شرکت در مراسم مذهبی و ویژگی بافت محله ضریب همبستگی ۰/۵۰ با متغیر وابسته داشته‌اند و ضریب تبیین ۰/۲۵ از متغیر وابسته را دارند.

با توجه به اینکه تحقیق حاضر، با بیشتر تحقیقات قبلی هم‌خوانی دارد و در واقع آن‌ها را حمایت می‌نماید می‌توان گفت که تحقیق حاضر از پشتوانه تئوری قوی و محکم برخوردار است و نتایج آن را می‌توان با اطمینان به کل جامعه آماری تعمیم داد. از این رو در این بخش سعی می‌شود به برخی از آن‌ها اشاره شود.

آنت، پلاتیو، پورتنی و بری، کافی و جیس، هاردینگ، و ویرث معتقدند که وقتی اجتماعات در طول خطوط اقتصادی و اجتماعی به طور متفاوت تقسیم شده‌اند. آن‌ها مستعدند تا قانون و نظم اجتماعی را زیر پا بگذارند و این مورد به وضوح برای سرمایه اجتماعی زیان آور می‌باشد. در سطح محله وجود رابطه منفی بین سرمایه اجتماعی و ناهمگونی تأیید شد. اما سطح این رابطه معنادار نبود. در تحقیقی که مهدی امیر کافی در سطح محله‌های شهر تهران و کرمان انجام داد وجود رابطه بین سرمایه اجتماعی و ناهمگونی در روابط محلی رد شد. البته در روابط فرامحلی تأیید گشت. به این معنی که ناهمگونی افراد در سطح محله روابط فرامحلی را افزایش می‌دهد.

کلمن، فوکویاما و ایوانز معتقدند ادیان از مراسم و مناسک مذهبی برخوردارند شرکت در این مراسم و مناسک مذهبی باعث ایجاد کنش متقابل اجتماعی بین افراد می‌گردد. در نتیجه سرمایه اجتماعی افراد را افزایش می‌دهد. یافته‌های تحقیق حاضر نیز نشانگر این امر می‌باشد. بدین معنی که افرادی که در مراسم و مناسک مذهبی در محله بیشتر شرکت می‌کنند سرمایه اجتماعی بیشتری را کسب می‌کنند.

ویژگی بافت محله و تأثیر آن بر محله انتیویزل و دیگران، استون و هیوز، جنکس و میر، لونتال و بروکس و سمپسون و دیگران به ویژگی بافت محله و تأثیر آن بر کنش های متقابل اجتماعی پرداختند. در این تحقیق هم همین نتیجه حاصل گشت که ویژگی های بافت محله باعث تأثیر بر روی روابط اجتماعی می‌گردد. در نتیجه سرمایه اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

آدامز، کلمن، پاتنام، سامپسون و دیگران و کوهن معتقدند که اقامت طولانی و مالکیت منزل مسکونی شناخت همسایه‌ها را از یک‌دیگر بیشتر می‌کند، تعداد دوستان را در همسایگی افزایش می‌دهد و مشارکت در رخدادهای محلی را بالا می‌برد. در پژوهش حاضر این نتیجه حاصل گشت به این معنا که ثبات مسکونی و نوع مالکیت منزل بر سرمایه اجتماعی افراد تأثیر دارد و هرچه افراد مدت اقامت طولانی‌تری را در محل زندگی‌شان داشته باشند از سرمایه اجتماعی محلی بیشتری برخوردار خواهند شد.

همان‌طور که از نتایج تحقیق مشخص است برای افزایش سرمایه اجتماعی می‌توان از مناسک مذهبی استفاده نمود. البته باید توجه داشت که کنش جمعی در محلات مختلف متفاوت است. لذا در محلاتی که کنش‌ها سنتی می‌باشد، مسجد را به عنوان کانون فرهنگی در نظر گرفت. همچنین می‌توان با مشوق‌هایی شهروندان را به ثبات در محله زندگی تشویق نمود تا به افزایش سرمایه اجتماعی در محله منتهی شود. برای افزایش سرمایه اجتماعی بایستی فضاهای عمومی را تقویت نمود. در این تحقیق ارزیابی مثبت ساکنان از محله زندگی‌شان بر سرمایه اجتماعی محلی آنان تأثیر مثبتی داشته است. با بهبود فضاها و کالبد محله می‌توان سرمایه اجتماعی را افزایش داد.

فهرست منابع

- آزاد ارمکی، تقی و بهار، مهری (۱۳۸۳): «مردم تهران، محله‌گرایی، و توسعه محلی»، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، شهرداری تهران.
- اطهاری، جمال (۱۳۸۳): «تحولات نظام مدیریت فضایی و شهری برای توسعه پایدار محله‌ای در فرانسه»، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، شهرداری تهران.
- ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۳): بررسی جامعه‌شناختی مدیریت محله در شهر ایرانی در پهنه تاریخ و زمان حال، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، شهرداری تهران.
- باولز، ساموئل (۱۳۸۵): «سرمایه اجتماعی و حاکمیت در اجتماع» از کتاب «سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی» به کوشش کیان تاجبخش، مترجم حسن پویان و افشین خاکباز، تهران، نشر شیرازه.
- ببی، ارل (۱۳۸۴): روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه رضا فاضل، تهران، انتشارات سمت.
- پیران، پرویز و دیگران (۱۳۸۶): کارپایه مفهومی و مفهوم سازی سرمایه اجتماعی با تأکید بر ایران، فصل‌نامه علمی پژوهشی رفاه، سال ششم، شماره ۲۳.
- پیر بابایی، محمد تقی (۱۳۸۳): ظرفیت سازی توسعه محله‌ای، چکیده مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، شهرداری تهران.
- تاجبخش، کیان (۱۳۸۵): سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی، مترجم حسن پویان و افشین خاکباز، تهران، نشر شیرازه.

- چلبی، مسعود (۱۳۸۵): تحلیل اجتماعی در فضای کنش، تهران، نشر نی.
- حاجی پور، خلیل (۱۳۸۵): برنامه ریزی محله مینا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.
- حسن زاده، رمضان و مداح محمد تقی (۱۳۸۵): روش های آماری در علوم رفتاری، تهران، نشر ویرایش.
- خیرا... پور، اکبر (۱۳۸۳): بررسی عوامل مؤثر بر سلامت روانی با تأکید بر سرمایه اجتماعی، (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی)، دانشگاه شهید بهشتی، پایان نامه کارشناسی ارشد.
- دیکنز، پیتر (۱۳۷۷): جامعه شناسی شهری (جامعه، اجتماع محلی و طبیعت انسانی)، ترجمه حسین بهروان، مشهد، به نشر.
- رفیعیان، مجتبی و هودسنی، هانیه (۱۳۸۳): درآمدی بر توسعه محله ای پایدار: مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- زاهدی اصل، محمد (۱۳۸۳): بازتولید سرمایه اجتماعی در سطح محله، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- سرمند، زهره و دیگران (۱۳۷۶): روش تحقیق در علوم رفتاری، تهران، نشر آگه.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۰): فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، نامه انجمن جامعه شناسی ایران، شماره ۳، تهران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۳): تحکیم مناسبات انسانی برای جلب مشارکت مردم چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۳): سرمایه اجتماعی، رویکرد دارایی مینا و توسعه اجتماعات محله ای، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- شماعی، علی (۱۳۸۳): توسعه اجتماعات محله ای و تأثیر آن بر توانمندسازی نظام مدیریت شهری، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- عارفی، مهیار (۱۳۸۰): به سوی رویکرد دارایی - مینا برای توسعه اجتماع محلی، ترجمه نوین تولایی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰.
- فیلد، جان (۱۳۸۵): سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال متقی، تهران، موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.

- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹): پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران، جامعه ایرانیان.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۵): سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، از کتاب سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی، به کوشش کیان تاجبخش مترجم حسن پویان و افشین خاکباز، تهران، نشر شیرازه.
- قاسمی، وحید (۱۳۸۷): جزوه درسی دست نویس آموزش لیزر، دانشگاه اصفهان.
- کریشنا، آنیروود (۱۳۸۵): سنجش سرمایه اجتماعی از کتاب سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی، به کوشش کیان تاجبخش، مترجم حسن پویان و افشین خاکباز، تهران، نشر شیرازه.
- کلمن، جیمز (۱۳۷۷): بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- کلمن، جیمز (۱۳۸۵): نقش سرمایه اجتماعی در سرمایه انسانی، از کتاب سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی به کوشش کیان تاجبخش، مترجم حسن پویان و افشین خاکباز، تهران، نشر شیرازه.
- گنجی، محمد (۱۳۸۳): تبیین وضعیت دین‌داری دانشجویان دانشگاه اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی.
- مدنی پور، علی (۱۳۸۵): طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیندی اجتماعی - مکانی، مترجم فرهاد مرتضایی، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- ملاحسنی، حسین (۱۳۸۳): سرمایه اجتماعی در سطح محله، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- موسوی، یعقوب (۱۳۸۳): کاربردهای جامعه شناختی توسعه ی محله های شهری (بنیادها و عملکردها، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.
- ناطق پور، محمد جواد و فیروز آبادی سید احمد (۱۳۸۴): سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل گیری آن در شهر تهران، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره چهار.
- هودسنی، هانیه (۱۳۸۴): توسعه محله ای پایدار (مفاهیم نظری و خواستگاه تاریخی)، سمینار کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.
- هومن، حیدر علی (۱۳۸۴): مدل یابی معادلات ساختاری، تهران، سمت.
- Annett, A (۲۰۰۱): social fractionalization, political instability, and the size of government *IMF Staff Papers* ۵۶۱-۵۹۲.

- Arefi, M, (۲۰۰۴): And Asset-Based Approach To Polimaking. Cities. Vol ۲۱:۴۹۱-۵۰۰. HYPERLINK "http://www.scinedirect.com" www.scinedirect.com
- Boix, c. P (۱۹۹۸): Social capital: Explaining its origins and effects on government performance . *British Journal of Political Science* ۶۸۶-۶۹۵.
- Bothwell, s. (۱۹۹۸): Restoring Community Through Traditional Neighborhood Design:a Case Study of Design Town Public Housing. *Housing Policy Debate* , vol۹(۱):۸۹-۱۱۴.
- Bourdieu, p (۱۹۸۵): The forms of capital .in *Handbook of Theory and research for the sociology of education.ed.JG.Richardson,New york: Greanwood* ۲۴۱-۲۵۸.
- Coffe, H & ,Geys, B (۲۰۰۵): Community Heterogeneity: A Burden for the creation of social capital .*vrije universiteit Brussel,department of political science*.
- Coleman, J (۱۹۹۸): Social capital in the creation of human capital *American Journal of Sociology* , ۹۴۵۹۵-۱۲۰.
- Entwisle, B. F (۲۰۰۷): .Networks and Contexts:Variation in the Structure of Social Ties *American Journal of Sociology* , AJS Vol۱۱۲ No:۱۴۹۵-۱۵۳۳.
- Fergusn, K. m (۲۰۰۷): .Modeling fear of crime in dallas neighborhoods:a test of social capital theory .*Crime&Delinquency* ۳۲۲-۳۷۵.
- Glaeser, E. L (۲۰۰۰): The Economic Approach to Social Capital *NBER Working Paper* , Paper NO.۷۷۲۸(Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research).
- Harding, D. J (۲۰۰۷): Cultural Context, Sexual Behavior, and Romantic Relationships in Disadvantaged Neighborhoods *American Sociological Review* , vol ۳۴۱-۳۶۴.
- Milani, C.(۲۰۰۵): Social capital and local devlopment theories:lessons from the pintadas experience (Bahia,Brazil). <http://www.adm.ufba.br/apesqnepol.capital.htm> ۳۱.
- Platteau, J (۱۹۹۴): .Behind the market stage where real societies exist *Journal of development studies* ۸۱۷-۳۰.

- Portes, A. (۱۹۹۸): Social capital: its origins and applications in modern sociology .
Annual Review of sociology , Vol.۲۴,pp۱-۲۴.
- Putnam, R. (۱۹۹۵): Bowling Alone: America s Decilining Social Capital *Journal of Demicracy* , ۷۸-۶۶۵.
- Putnam, R. (۲۰۰۰): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of Amrican Community* .New York: Simon and Schuster
- Staber-Walker, U. (۲۰۰۶): Social capital processes in cross cultural management .
international of cross cultural management , vol۶(۲):۱۸۹-۲۰۳.
- Stone, W. H. (۲۰۰۲): Social capital: Empirical meaning and measurement validity .
Australian Institute of Family studies , Research paper no.۲۷.
- Svendsen, H & .Svendsen, T. (۲۰۰۴): *The creation and destruction of social capital* .
Denmark: Edward Elgar Publishing Limited.
- Trigilia, C. (۲۰۰۱): Social Capital and local development *European Journal of Social Theory* ۴.